

*Anna Kostecka-Sadowa**

**FUNKCJONOWANIE ZAPOŻYCZEŃ
WSCHODNIOŚLAWIAŃSKICH W ŚWIADOMOŚCI
UŻYTKOWNIKÓW GWAR Z MAŁOPOLSKI
POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ NA PRZYKŁADZIE
PRZYSŁÓWKÓW**

**FUNCTIONING OF EAST SLAVONIC BORROWINGS
IN THE USER AWARENESS OF POLISH SOUTH-EASTERN
LOCAL DIALECTS ON THE EXAMPLE OF ADVERBS**

In the article the author presents issues related to the regarding East Slavonic adverbs in Polish local dialects. The text focuses on the functioning of dialectal lexis in rural reality. I confined myself to East Slavonic adverbs and their functioning in the awareness of language users of the village.

Keywords: adverbs, Polish local dialects, East Slavonic languages, linguistic awareness

Słowa kluczowe: przysłówki, gwary polskie, języki wschodniosłowiańskie, świadomość językowa

Problematyka artykułu dotyczy badania stopnia znajomości wschodniosłowiańskich zapożyczeń leksykalnych w mowie mieszkańców Polski południowo-wschodniej. Skoncentrowano się na omówieniu przysłówek, gdyż liczba wszystkich zebranych wschodniosłowiańskich przekroczyłaby ramy tego opracowania. Celem artykułu jest zaprezentowanie zgromadzonego materiału oraz zweryfikowanie na jego podstawie stopnia znajomości zebranych jednostek leksykalnych i ich funkcjonowania w świadomości użytkowników języka wsi.

* Instytut Języka Polskiego, Polska Akademia Nauk w Krakowie, al. Mickiewicza 31, 31-120 Kraków; e-mail: annasadowa@op.pl

Podstawę materiałową opracowania stanowi *Słownik gwar polskich* oraz jego kartoteka znajdująca się w IJP PAN w Krakowie (dalej SGP). Stamtąd wyodrębniono 40 przysłówków o proveniencji wschodniosłowiańskiej, a następnie metodą swobodnej rozmowy odpytano badanych respondentów o ich znajomość czynną lub bierną. Przywoływany w artykule współczesny materiał pochodzi z następujących miejscowości południowo-wschodniej Małopolski: Wola Wielka, pow. lubaczowski (wieś liczy 542 osób); Narol-wieś, pow. lubaczowski (580 osób); Łukawica, pow. lubaczowski (321 osób); Chyże, pow. Tomaszów Lubelski (362 osoby); Wierzbie, pow. zamojski (391 osób).

Ograniczono się do wyrazów wschodniosłowiańskich poświadczonych głównie na całym wschodnim pograniczu kraju. Jeśli znane są one na innych terenach Polski, również podano ich geografę. Zatem są to przysłówki poświadczane przede wszystkim na Mazowszu oraz w Małopolsce.

Pewne niedostatki podstawy materiałowej wynikają ze specyfiki kartoteki SGP, która – co prawda – gromadzi słownictwo z całego polskiego obszaru dialektalnego, ale nie wszystkie regiony reprezentowane są równomiernie (bogaty zbiór wyrazów z Małopolski i Śląska, mniej liczny z Wielkopolski i Mazowsza). Na konkretnych przykładach zobaczymy, że wyrazy notowane w kartotece SGP tylko na Mazowszu, poświadczali badani przede wszystkim respondenci z Małopolski.

Badania prowadzono w latach 2015–2016. Pozyskany z kartoteki materiał badawczy został skonfrontowany z zasobem leksykalnym starszych i młodszych użytkowników języka wsi, respondentów trzech grup pokoleniowych¹. Ogółem w badaniach udział wzięło 180 osób, po 60 respondentów z każdego pokolenia². Ze względu na rozpatrywanie sytuacji językowej trzech pokoleń – dla uproszczenia – posłużono się określeniami odpowiednio: pokolenie starsze/pokolenie dziadków – pokolenie średnie/pokolenie ojców – pokolenie młodsze/pokolenie dzieci.

Dość często na eksploratora czyhają jednak różne pułapki. Nierzadko bowiem informatorzy przypisują wyrazowi pochodzenie dawne czy przestarzałe, gdy tymczasem używają danej nazwy w codziennej, nieoficjalnej (raczej nie-

¹ Przedziały pokoleniowe podano wg Jerzego Sierociuka: I. urodzeni przed rokiem 1920; II. urodzeni w latach 1921–1945; III. urodzeni w latach 1946–1970; IV. urodzeni w latach 1971–1995; V. urodzeni po 1996 roku [2003, s. 134]. Tu brałam pod uwagę tylko trzy pokolenia: II. urodzeni w latach 1921–1945; III. urodzeni w latach 1946–1970; IV. urodzeni w latach 1971–1995.

² Badani informatorzy z pokolenia II ukończyli tylko kilka klas szkoły podstawowej, z III pokolenia 14 osób ma ukończoną szkołę średnią, natomiast respondenci reprezentujący IV pokolenie wszyscy porzucali na wykształceniu średnim.

kontrolowanej) komunikacji. Zdarza się, że zapominają się i to, co uznali na początku rozmowy za stare, po jakimś czasie włączają do swobodnego toku wypowiedzi. Zazwyczaj jest tak w przypadku wyrazów postrzeganych jako wstydliwe – wiejskie, zatem niedopuszczalne w towarzystwie osoby z zewnątrz, którą zwykle jest eksplorator. Dlatego, omawiając poszczególne przykłady, kładziono nacisk na potwierdzenie używania słownictwa przez najmłodszych respondentów.

Przy ustalaniu drogi zapożyczeń pomocą służyły polskie słowniki etymologiczne Aleksandra Brücknera, Franciszka Sławskiego, Wiesława Borysia oraz wschodniosłowiańskie: *Słownik etymologiczny języka rosyjskiego* (Этимологический словарь русского языка) Maха Vasmera (dalej Vasmer), *Słownik etymologiczny języka ukraińskiego* (Етимологічний словник української мови) pod redakcją Iwana Biłodida (dalej ESUM), *Etymologiczny słownik języków słowiańskich* (Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд) pod redakcją Olega Nikołajewicza Trubaczewa (dalej ESSJa). Korzystano również ze *Słownika języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego (dalej SDor), *Słownika języka ukraińskiego* (Словник української мови) pod redakcją I. Biłodida (dalej SUM), *Słownika języka ukraińskiego* (Словарь української мови) Borysa Hrinzenki (dalej Hrinzenko), *Słowników języka rosyjskiego* (Толковый словарь живого великорусского языка) Władimira Dala oraz Siergieja Ożegowa (dalej Dal; Ożegow), a także *Słownika gwar białoruskich* (Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча у пяці тамах) pod redakcją Józefy Mackiewicz.

Zajmowano się tylko formami gwarowymi oraz takimi, które w SDor opatrzone są kwalifikatorami *daw.*, *przestarz.* lub notowane w innym dodatkowym znaczeniu, pomijano zaś te bez kwalifikatora lub z kwalifikatorem *książk.*, np. *hen*, *het*.

Język zmienia się wraz z przeobrażającą się rzeczywistością. Obecnie na wsi stykają się dwa światy: tradycyjny – dawnych realiów i wyrazów oraz nowoczesny – z nowszym słownictwem. To one tworzą nowy wymiar kultury wiejskiej. Niezależnie od wieku użytkowników języka wsi, podstawowym środkiem komunikacji językowej w relacjach nieoficjalnych, a więc w środowisku domowym czy sąsiedzkim, jest gwara. Halina Kurek podkreśla, że „[...] gwara, jako kod macierzysty, jest naturalnym sposobem porozumiewania się mieszkańców wsi. Używanie gwary, języka nabytego w dzieciństwie, jest bowiem zawsze automatyczne i nie wymaga żadnego wysiłku ze strony interlokutorów” [Kurek, 2006, s. 53–57].

Zgromadzony materiał wskazuje, że najwięcej wschodnioslawizmów utrzymuje się na wschodnich terenach kraju – w Małopolsce wschodniej, na Lubelszczyźnie oraz Podlasiu. Wiele wsi na Podlasiu, leżących na pograniczu Rusi, Litwy i Polski, było przedmiotem stałych zatargów sąsiedzkich i terenem ciągłych wojen. Od XIV wieku rozpoczęła się intensywne kolonizacja tych terenów zarówno za strony Mazowszan, jak i Rusinów [Biernacka, 1966, s. 28]. Osadnicy wywodzili się z drobnej szlachty i chłopstwa. Często obok wsi szlacheckiej, której mieszkańcy byli wyznania rzymskokatolickiego, znajdowała się wieś zamieszkiwana przez ludność ruską, prawosławną. Mieszanie się ludności polskiej i ukraińskiej zaczęło się dopiero po pierwszej wojnie światowej, a na większą skalę po drugiej wojnie światowej.

Występuje zatem na tych terenach ścieranie się wielu elementów językowych: wpływ gwar mazowieckich i małopolskich na sąsiednie gwary ukraińskie, wpływ okolicznych gwar ukraińskich i gwar białoruskich na gwary polskie, w okresie zaborów wpływ języka rosyjskiego na gwary, obecnie wpływy języka literackiego na te gwary.

Gwary ukraińskie są w całej Lubelszczyźnie elementem rodzimym i starym. Dlatego gwary polskie, znajdujące się w wielostronnym sąsiedztwie ukraińskim, przejmowały od Ukraińców wiele cech językowych. Zatem wpływy ukraińskie w gwarach polskich na pograniczu kraju są najstarsze i najliczniejsze, dotyczą wszystkich działów gramatyki.

W językach słowiańskich istnieje bardzo żywotna kategoria przysłówków odprzymiotnikowych zakończonych na *-o* lub *-e*. „Przyjmuje się na ogół, że przysłówki te są rzeczownikowymi formami nom., acc. lub loc. przymiotników rodzaju nijakiego” [Śmiech, 1957, s. 61]. W językach południowo- i wschodniosłowiańskich zdecydowanie przeważa typ przysłówka z zakończeniem na *-o*, np. bułg. *strašno, radostno*; serb. i chorw. *dobro, zlo*; słoweńskie *strašno*; ros. *otliczno, nieczajanno, zabolitwo, žadno*; ukr. *staranno, pryludno, čemno, žarko, žalisno*. W językach zachodniosłowiańskich sprawa przedstawia się nieco inaczej, na przykład w czeskim mamy zdecydowaną przewagę form zakończonych na *-e*. W języku polskim, jak wiadomo, mamy formy na *-o* i *-e*: *wesoło, zimno, grubo, bogato, przyjemnie, pewnie*. Z powyższego wynika, że słowiańszczyzna dzieli się na dwa obszary różniące się pod względem stosowania zakończeń *-o* lub *-e*. Południowa i wschodnia część używa głównie zakończenia *-o*, zachodnia przede wszystkim *-e*, zaś język polski zajmuje miejsce pośrednie, gdyż stosuje oba te zakończenia.

W gwarach polskich na wschodnim pograniczu kraju przysłówkowy sufix *-o*, występujący często zamiast polskiego *-e*, jest ukraińskiego lub białoruskie-

go (na Mazowszu północnym) pochodzenia, np. *czuło, dziwno, fajno, straszno, wczesno* [por. Buczyński, 1967, s. 235]. Pisał o tym również Witold Śmiech: „Pisarze kresowi, Szymonowic, S. i B. Zimorowice, ulegając wpływom ukraińskim tworzyli często przysłowki odprzymiotnikowe z zakończeniem *-o* tam, gdzie w języku ogólnopolskim występuje *-e*, np. *pilno, rzewno, smaczno* itp. W *Krótkiej rozprawie* Reja znajdujemy takie na przykład przysłowki różne od dzisiejszych literackich: *bujno, dziwno, gotowo*. [...] W powieści J.I. Kraszewskiego *Komedianci* znajdujemy między innymi takie formy: *kwaśnie, daremno, gromadno, obojętno*” [Śmiech, 1957, s. 70–71]. „Warto także zaznaczyć, że występujące w języku literackim przysłowki z dwojakim zakończeniem mają zwykle inne specjalne znaczenie lub odcień znaczeniowy albo specjalną funkcję syntaktyczną, gdy kończą się na *-o*, co innego zaś mogą oznaczać, kiedy ich zakończeniem jest *-e*” [Śmiech, 1957, s. 74].

Jednakże językoznawcy zgodnie potwierdzają, że w dialektach polskich panuje o wiele mniejsza różnorodność typów przysłówkowych niż w języku ogólnopolskim [Śmiech, 1957; Chłudzińska, 1964].

Wschodni zasięg w gwarach polskich mają przysłowki z przyrostkiem *-ovato*: *slabowato, smutnowato, spokojnowato, sporowato, strasznowato, suchowato, thustowato*, na południowym wschodzie kraju występują pod wpływem ukraińskim, na północnym wschodzie – pod wpływem białoruskim [Buczyński, 1967, s. 234; Zdancewicz, 1966, s. 240]. Tworzone są one od podstawy przymiotnikowej, od przymiotników z sufiksem *-ovaty*, który oznacza osłabienie cechy wyrażonej w podstawie i odpowiada polskiemu przyrostkowi *-awy*. W samej Huszczy z okolic Białej Podlaskiej Mieczysław Buczyński naliczył ponad 50 przykładów takich przymiotników [1967, s. 234].

W kartotece SGP czternaście przysłówek z czterdziestu jest poświadczonych tylko na Mazowszu, zwłaszcza na jego wschodnich terenach. Badani respondenci z Małopolski południowo-wschodniej nie znali przytoczonych niżej wyrazów. Pod wpływem języków wschodniosłowiańskich znane są tam następujące przykłady: *biegom*³ ‘szybko, prędko’ (białos Kudz 136)⁴, *bitkom*⁵

³ Odpowiednikami w językach ruskich są ros. *бегом* ‘ts’ [Dal; Ożegow], ukr. *бігом* ‘ts’ [SUM]. Z psł. **běg-* [ESSJa 2: 58–59, 92–93; Słpsł. I 224–225, 245–246; ESUM I 191–192; Vasmer I 143].

⁴ Wykaz skrótów jest zamieszczony na końcu artykułu.

⁵ Z ukr., ros. *битком* ‘pelen, po brzegi’ [SUM; Dal; Ożegow]. Z psł. **biti* [ESSJa 2: 99–100; Słpsł. I 251–252; ESUM I 186–187; Vasmer I 169, 185; Sławski I 30].

‘pełen, po brzegi’ (białos Kudz 28, 133), *bosikom*⁶ ‘boso’: *Bosonoż obul sie i poszed bosikom* (Radziuszki suw, SPFS II 253, 254), (*na*) *ugad*⁷ ‘na chybił trafił’, *żalko*⁸ ‘żał’: *Żalko mu sie zrobiło ze to i zonka sie skuliła, i dzieci popłakują* (wys-maz PBTN III 69), *żarko*⁹ w znaczeniu ‘gorąco’ znane też na Śląsku. Na wpływ ukraiński wskazują przysłowki: *posupno*¹⁰ ‘posepnie, pochmurnie’: *Nie widzielim kilka dni słonecka, tak posupno biło* (Opęchowo ostroł), *potajku* oraz *potajkiem*¹¹ ‘tajemnie, tajnie’: *My chodzili potajku i gazety polskie cytali* (Huszczka biel-podl), *smtyko* oraz *szwydko*¹² oznaczające ‘prędko, żwawo’ (radz-podl PF VI 263), *wsieniutko*¹³ ‘wszystko’: *W Hajnófcie nie było mrozu, u nas popaliło wsieniutko!* (Budy biel-podl), *wsiudy*¹⁴ ‘wszędzie’: *Wsiudy chodził nocami, ale nie widział strachów nijakich* (Budy biel-podl) oraz z języka rosyjskiego lub ukraińskiego przysłówek (*ze*) *wsiem*¹⁵ w znaczeniu ‘całkiem, ze wszystkim’.

Przeprowadzone badania pokazały, że znajomość dwóch wyrazów, które w kartotece SGP poświadczono tylko na Mazowszu, potwierdzili wszyscy badani użytkownicy języka wsi w Małopolsce południowo-wschodniej. Są to: przysłówki *samo*¹⁶ w znaczeniu ‘akurat, właśnie’: *Mówił ojcowi, zeb kończyli, a ón*

⁶ W ros. *босиком* ‘boso’ [Dal; Ożegow], w ukr. *босяком* ‘ts’ [SUM]. Z psł. **bosъ(jь)* [ESSJa 2: 223–224; Słpsł. I 340; ESUM I 237; Vasmer I 199; Sławski I 39].

⁷ W ros. *на угад* ‘ts’ [Dal; Ożegow]. Z psł. **gadati* [ESSJa 6: 77–78; ESUM I 449; Vasmer I 381; Sławski I 247–248].

⁸ Ukr., ros. *жалко* ‘ts’ [SUM; Dal; Ożegow]. Z psł. **żaľь* [ESUM II 186; Vasmer II 35; Brückner 661].

⁹ Ukr., ros. *жарко* ‘ts’ [SUM; Dal; Ożegow]. Z psł. **żarъ* [ESUM II 187; Vasmer II 35; Brückner 661–662]. Na Śląsku oraz Mazowszu wschodnim poświadczony jest leksem znany językom wschodniosłowiańskim: w *Słowniku staropolskim* przysłówki *żarko* poświadczony jest w znaczeniu ‘szybko’. Natomiast badani respondenci kilku wsi małopolskich wyrazu tego używają na określenie gorącej potrawy.

¹⁰ Odpowiednikiem ogólnopolskim jest leksem *posepnie*. Tutaj natomiast zachowana jest wschodniosłowiańska fonetyka, ukr. *nocynutu* oznacza ‘zachmurzyć się, zasępić’ [SUM].

¹¹ W ukr. *потаємно, потайки, потайком* ‘ts’ [SUM; Hrinchenko III 375]. Z psł. **tajiti* [ESUM V 503; Vasmer IV 11].

¹² Wyraz *smtyko* jest zapewne przekręceniem ukraińskiego przysłówka: *швидко* w podobnym znaczeniu ‘szybko, prędko’ [Hrinchenko IV 489; SUM].

¹³ Pochodna od przymiotnika *wsieńki* ‘cały, wszystek’: *Powitucha powiła wsieńkie zboże* (Budy biel-podl), powszechnego w języku ukraińskim: *всенький* ‘cały, wszystek’ [SUM].

¹⁴ Ukr. *всюди* ‘ts’ [SUM]; ros. *всюду*, ros. gw. *всюды* ‘ts’ [Dal; Ożegow]. Z psł. **vьsq-du, *vьsq-dě* [ESUM I 435; Vasmer I 364].

¹⁵ W słownikach języka ukraińskiego: *зовсім* ‘całkowicie, do cna’ [SUM; Hrinchenko II 176], w ros. *совсем* ‘ts’ [Dal; Ożegow].

¹⁶ W ukr., ros. *само* ‘akurat’ [SUM; Dal; Ożegow]. Z psł. **samъ* [ESUM V 171, 172–173; Vasmer III 551–552; Brückner 480].

gada, ze tera samo najlepsza pora (Huszcza biał-podl; Maz wsch) oraz przysłówki *kudy*¹⁷ oznaczający ‘gdzie, gdzie tam’: *Kudy mu do niégó!* (Wysocze os-maz); *Kudy jem do nas* (białos Kudz 159; Huszcza biał-podl; suw PKPJ II 2 s. 47). Przykład ten znany jest pokoleniu najstarszemu i średniemu, natomiast młodszy respondenci używają go jedynie w celach żartobliwych: *Kudy on tam pójdzie!* Nacechowanie tego przysłowka uwydatnia raczej intonacja niż kontekst wyrazowy.

Kolejne dwa przykłady wskazują na rozbieżność semantyczną lub fleksyjną w zależności od miejsca ich występowania: na Podlasiu znany jest leksem *czutko* ‘o sposobie spania: czujnie, lekko’: *Ja cutko śpie, to was uóbudze* (Rosochaty Róg suw; aug K I 291; SGP V 217), podczas gdy w tym znaczeniu w Małopolsce wschodniej do dziś funkcjonuje przysłówki *czutno*¹⁸: *Moja mama czutno śpi, Zaraz wszystko usłyszysz* (Krzywowola chłm Wisła VI 862; Horodyszcze włód; Mp wsch SGP V 217).

Przysłówki *krugiem* w znaczeniu ‘ciągle’ poświadczony jest w powiecie biłgorajskim (Kocudza bił), natomiast *krugom* oznacza ‘dookoła’ na Mazowszu północnym i wschodnim: *Zawierucha krugom miele* (Kadzidło ostroł; białos Kudz 158; suw PKPJ II 2 s. 47). W powiecie łęczyckim leksem *krugom*¹⁹ to ‘szybko, ostro, prędko’: *Krugom poleciały na wieś* (łącz PJPAN 41 s. 431). Leksem *krugiem* znany już tylko najstarszym badanym użytkownikom języka wsi.

Wiele jest wyrazów wschodniosłowiańskich występujących na większym obszarze kraju, wspólnych dla Mazowsza oraz Małopolski, czasem sięgających w głąb kraju po Wielkopolskę czy Kaszuby.

Niemal powszechnie znany jest w gwarach polskich przysłówki *chutko*²⁰ występujący w kilku znaczeniach. W Małopolsce południowo-wschodniej, na

¹⁷ Jest to zapożyczenie z języka ukraińskiego: *кyду* ‘gdzie, gdzie tam’ [SUM; Hrinchenko II 319], odpowiednikiem w języku rosyjskim jest wyraz *кyда* [Dal; Ożegow]. Z psł. **къde* ‘gdzie’ [ESSJa 13: 173–174; 12: 46–47, 53]; psł. **kqdy*, **kqda* (a to z psł. *къ* oraz części *-dy*, *-da*) [ESUM III 123; Vasmer II 399; Sławski II 125; Brückner 225]. Mieczysław Buczyński wskazuje na wpływ języka ukraińskiego [1967, s. 240].

¹⁸ Wyrazy te poświadczone są również w słownikach języka ukraińskiego: *чутко, чутно* ‘ts’ [SUM; Hrinchenko IV 479]. Z psł. **čutъkъ(jъ)* ‘uważny, z wyostrzonym zmysłem, ostrożny’ [ESSJa 4: 136]; psł. **čutъnъ(jъ)* [ESSJa 4: 137] od psł. **čuti* ‘czuć, zauważać, uznawać, chronić, pilnować’ [ESSJa 4: 134–135; Słpsł. II 295–297; ESUM VI 358–359; Vasmer IV 390; Sławski I 127; Brückner 87].

¹⁹ Ukr., ros. *кpyгом* ‘wszędzie, ciągle, całkowicie’ – przysłówki; ‘naokoło’ – przyimek [SUM; Dal]. Z psł. **krugъ* [ESSJa 13: 25–27].

²⁰ W języku ukraińskim *хутко* oznacza ‘szybko, migiem, gwałtownie, zwinnie, żwawo’ [SUM]. W psł. przymiotnik **xutъkъjъ* utworzony od psł. **xutъ*, pozostającego w związku z **xotěti* [ESSJa 8: 118; ESUM VI 224; Vasmer IV 286; Sławski I 88].

Podlasiu, Mazurach i Warmii, na Kociewiu, Kujawach i Kaszubach używany jest w znaczeniu 1. ‘prędko, zwinnie, żwawo’: *Nuo, ty sie chutko zbiraj dó drugi* (Siennica Różana kras); *Pojechali chutko do lekarza. Chutko go wisłalam* (Gaj n-miej; Mp pd-wsch, Podl, Mr i Wr, Kuj, Koc, Kasz S II 59; SGP IV 144); poza tym na Kaszubach znany również jako 2. ‘chętnie, ochoczo’: *Uon robi chutko* (Kasz LPW I 291; Chełmiń Krasn 300) oraz 3. ‘wcześnie, zaraz, wkrótce’: *Ten zegar jidze za chutko* (Kasz S II 60). Młodsze pokolenie informatorów z Małopolski południowo-wschodniej nie zna już tego leksemu.

W Małopolsce północnej i wschodniej oraz na Mazowszu poświadczony jest przysłówek *ciut*²¹ oznaczający 1. ‘niewiele, odrobinę’: *Te grzyby ciut grubsijsze wiancy tygo miansa majo* (Uchacze gar; Mp pn i wsch, Maz SGP IV 445) oraz 2. ‘zaledwie’: *Ciut świt – jak sie tylko zacznie rozwidniać* (Stare Kręgi pułt; Maz SGP IV 445). Znajomość tego leksemu w mowie młodszych użytkowników języka wsi potwierdzają badania przeprowadzone w Małopolsce południowo-wschodniej. SDor notuje wzmocnione *ciut-ciut* pot. ‘niewiele, odrobinę’ z rosyjskiego.

Kartoteka *Słownika gwar polskich* notuje przysłówek *jakraz*²² w Małopolsce północnej i wschodniej oraz na Mazowszu wschodnim w znaczeniu ‘akurat, właśnie’: *Jakroz dwunasto dochodziła* (Szczuczki puław; Mp pn, Maz wsch), znany również w języku ukraińskim: *якраз* ‘akurat, właśnie’ [CYM]. Znajomość tego wyrazu potwierdzają zarówno starsi, jak i młodszy użytkownicy wsi małopolskich.

W Małopolsce wschodniej oraz na Mazowszu odnotowano przysłówki *kuczno* oraz *skuczno*²³ w znaczeniu ‘tęskno’: *Czy ci nie kuczno do domu?* Janki Młode ostroł; *Zawołam was, bó mi skuczno* Zawada zam; (olsz, chłm; olsz, giż SGOWM III 372; Wr Bar 76; Maz PorJ 66 s. 70; Maz; tom-lub PF IV 248; Sławatyczne włod; Miłkowice-Maćki siem; Dobrzyniewo biało). Młodszy użytkownicy badanych wsi już nie znają przytoczonych tu przysłówek.

²¹ Leksem ten znany jest również w języku ukraińskim oraz rosyjskim: *чуть* pot. ‘ledwo’ [SUM; Dał; Ożegow]. Z psł. **čuti* ‘uświadamiać, odczuwać, doznawać wrażeń, pilnować’. Pożyczka z języka rosyjskiego, w którym znaczenie ‘zaledwie’ powstało w wyniku zmiany semantycznej formy bezokolicznika czasownika *czuć* ‘odczuwać’ [ESUM VI 359; Vasmer IV 387].

²² Jest to połączenie psł. **ako* : **jako*? [ESSJa 1: 64–65] oraz **razь* [ESUM V 15, VI 540–541].

²³ Poświadczają te wyrazy słowniki języków wschodniosłowiańskich: ukr., ros. *кучно, скучно* ‘tęskno’ [SUM; Hrinchenko IV 147; Dał; Ożegow]. Z psł. **kučiti* (*se*) ‘krzyczeć, wołać’ [ESSJa 13: 80–81; ESUM III 168; Vasmer II 438; Sławski III 315].

Na całym pograniczu wschodnim kraju używany jest wyraz *pośle*²⁴ w znaczeniu ‘po, dalej, w ślad za czym’: *Ju wypoceła pošle podróży? Kosić to musi bedziem pošle niedzieli, bo esce zyto ziyłone* (Huszczka biał-podl); *Śmierdzi pošle tej wódki* (Huta chłm); *Melli w żarnach, pošle w młynie* (Pawłow chłm); *Pošle tego kupilimy krove. Tam wsistko, nicego nie ostało, pošle wojny nawet kamienie popękane byli* (Bilwinowo suw; wys-maz, białos Kudz 182; suw PorJ 56 s. 74; wys-maz PF IV 861; *pošla tego* ‘później’ Kras PF V 847). Wszyscy badani respondenci potwierdzili znajomość tego wyrazu. Max Vasmer podaje ten przykład jako typowy dla języków wschodniosłowiańskich i bułgarskiego [1986, s. 414].

W gwarach małopolskich oraz mazowieckich poświadczony jest leksem *składno*²⁵ oznaczający ‘zręcznie’: *Składno mu to nawet sło* (Budzewice opocz; Maz PorJ 66 s. 70), który w języku ogólnopolskim ma swój odpowiednik w postaci *składnie* [SDor]. Młodsze pokolenie badanych użytkowników gwar twierdziło, że nie używa już tego przysłówka, podczas gdy kilka razy słyszałam użycie tego wyrazu w rozmowie ze swoimi starszymi członkami rodziny.

W gwarach małopolskich oraz mazowieckich poświadczony jest leksem *taki*²⁶ w znaczeniu ‘jednak, mimo wszystko, przecież’: *Chowałeś przede mną, a taki znalazłem* (Baciki Średnie siem); *Taki troche powietrza ydzie tym oknem. Taki sie troche rozpalilo* (Huszczka biał-podl; Mp pn-wsch, Maz pd-wsch K V 380), który w SDor jest oznaczony kwalifikatorem *regionalny*. Znajomość tego wyrazu poświadczają również badani respondenci reprezentujący trzy pokolenia z kilku wsi Małopolski południowo-wschodniej. Notuje go również SW VII 11 u pisarzy pochodzących z Kresów. Mieczysław Buczyński podaje wyraz jako pożyczkę ukraińską [1967, s. 246].

W gwarach małopolskich, mazowieckich oraz na Pomorzu używane są przysłówki *troszki, troszeczeki*²⁷ ‘odrobinę, niewiele’: *Żebi te bóti byli troszki wianksze, tobi było dobrze* (Pięćmorgi świec; Mp, Maz wsch, Pom pd), które

²⁴ Znany jest on również językom wschodniosłowiańskim: ros. *носле* ‘ts’ [Dal; Ożegow]; w ukr. *нісля* ‘ts’ [SUM; Hrinczenko III 188]. Z psł. **poslě*, a to z wcześniejszego *poslěbъ* ‘śladem za’ [ESUM IV 414–415; Vasmer III 339–340, II 414].

²⁵ Odnotowany przykład w gwarach znany jest w języku ukraińskim oraz rosyjskim: *складно* ‘ts’ [SUM; Dal; Ożegow]. Z psł. **klasti* [ESSJa 9: 187–189; ESUM II 455; Vasmer II 244; Sławski II 252–254].

²⁶ Słowniki języka ukraińskiego notują ten wyraz: *маки* ‘jednak’ [SUM; Hrinczenko IV 243]. Z psł. **tako*, **takъ* [ESUM V 504; Vasmer IV 12; Brückner 564].

²⁷ Ukr. *трошки, трошечки, трішки, трішечки*; gwarowe ukr. *трошкі, трошечкі, трішкі, трішечкі* [SUM; Hrinczenko IV 285, 287–288]. Z psł. **troxa* (*trъxъ*) [ESUM V 652–653; Vasmer IV 107; Brückner 576].

swoją fonetyką nawiązują do form ukraińskich. Leksemy te znają i używają ich do dziś wszyscy badani przeze mnie mieszkańcy kilku wsi małopolskich.

Wschodniosłowiańska forma *wsio*²⁸ ‘wszystko’ jest bardzo rozpowszechniona w Małopolsce oraz na Mazowszu, ma często charakter ekspresywny, co uwydatnia raczej intonacja niż kontekst wyrazowy [Chłudzińska, 1964, s. 138–139; Buczyński, 1967, s. 248]: *Wsio napuszczają, żyby lóna wyszła* (Zawada zam); *Wsio do pospólstwa* (Barczewko olsz). Używanie tego leksemu potwierdzają również badani respondenci reprezentujący trzy pokolenia.

Geografia kolejnych przysłówków z języków wschodniosłowiańskich ogranicza się tylko do Małopolski. Wiele z nich znanych jest już tylko starszemu i średniemu pokoleniu użytkowników języka wsi, na przykład leksemy *hoda*, *hody*²⁹ w znaczeniu ‘trudno’: *Hody przypomnóć* (Giełczew kras; Mp wsch); *charaśnie, charaśno* 1. ‘dobrze’: *Niestraśnie charaśnie* (myślen PJPAN 11 s. 213; krak jw; Mszana Górna lim); i 2. ‘szybko, prędko’: *Charaśnie iść* (Mszana Górna lim); oraz wyraz *niecharasznie*³⁰ oznaczający ‘źle, niedokładnie, nieporządnie, nieodpowiednio’: *To niecharaśnie zrobione. To niecharaśnie – nie bardzo mi odpowiada* (Hyżne rzesz); *Niecharaśnie my to zrobili* (myślen PJPAN 11 s. 213; krak jw.; Mszana Górna lim); *pokil*³¹ w znaczeniu ‘dopóki’: *Pokil nie zajedzie* (wad, n-sąd Wisła VII 120; gwarowe SW IV 494); *slychno* oraz *slyszno*³² poświadczone w dwóch znaczeniach: 1. ‘słysać’: *Slychno, że gorzy będzie* (Giełczew kras); *Co tu waju slychno?* (Krzemień kraś; Mp) i 2. ‘czuć’: *Niby slychno czymśiś* (Korców bił; Mp

²⁸ W ros. *всѣ* ‘ts’ [Dal; Ożegow]; ukr. *все, усе* ‘ts’ [SUM; Hrinchenko IV 354]. Z psł. **vьsb < *vьxь* [ESUM I 365; Vasmer I 304–305; Brückner 635–636].

²⁹ Słowniki języka ukraińskiego notują: *zodi* pot. ‘dość, koniec, basta; niemożliwie, nijak’ [SUM; Hrinchenko I 298]. Z psł. **godě* (od **godь* ‘czas’ oraz przysłówkowe *-ě*) [ESSJa 6: 187, 191–192; ESUM I 544–545; Sławski I 307]. Niestety, młodsze pokolenie badanych użytkowników gwary nie używa już tego wyrazu, natomiast potwierdza jego funkcjonowanie w mowie rodziców i dziadków.

³⁰ Prawdopodobnie pochodzi z ukraińskiego *нехороше* ‘nieporządnie, niegodnie, brzydko, źle’ lub rosyjskiego *нехорошо* ‘źle’ [Dal; Ożegow]. Pochodzenie wyrazu do końca niejasne, możliwe, że z psł. **xoroštь* ‘piękno, przyjemność’ (a to z psł. **xorъjь* ‘ciemny, czarny’) [ESSJa 8: 80; ESUM VI 203; Vasmer IV 267].

³¹ W języku ukraińskim: *поки*, pot. *покиль* ‘ts’ [SUM]. W wyrazie *poki* jest to ściągnięcie **po kьu* ‘jaki’ [ESUM IV 482; Vasmer III 304; Brückner 682]; natomiast *pokil* z psł. **po kolě* (**po koli*), *kolь, koli* ‘kiedy’ [ESUM IV 482; Vasmer II 290].

³² W ukr *слух* ‘słuch, rozgłos’ [SUM]; w ros. *слыхно, слышно* ‘słysać, czuć’ [Dal; Ożegow]. Z psł. **slyxati, *slyšati < *slyšēti, *slyxь*, por. też **sluxati, *sluštati < *slušēti, *sluxь* [ESUM V 301; Vasmer III 680; Brückner 502].

wsch) oraz nawiązujące do form ruskich przysłowki *wže, uže*³³ ‘już’ (Bart-Mazur 84).

Kilka przysłówków jest znanych i używanych przez wszystkich (również młodszych) informatorów badanych wsi. Są to: przysłówek *zajedno*³⁴ ‘ciągle’: *Zajedno mu gádám, żeby do ni nie chodzioł* (Bóbrka kroś; Mp wsch); *nieuhajnie*³⁵ w znaczeniu ‘nieporządnie, niechlujnie’: *Tak to zrobiła nieuchajnie* (Wola Wielka; zam PF V 806); *do tych pór*³⁶ ‘dotychczas’: *I tego syna do tych pór nie ma* (Orchówek włod; Mp pn), a także wyrazy *poprzódy* ‘przed’, *poprzedzi* oraz *poprzód*³⁷ w znaczeniu ‘przedtem, wpierv’: *Jakbyś ty miał umrzyć, to ja by wólala pórzody* (Jacnia zam); *Ón poprzód zaleciał, jak ona przyleciała* (Białowola zam).

Z czterdziestu przysłówków wyekscepowanych z kartoteki SGP, a potem skonfrontowanych z użytkownikami języka wsi najwięcej przysłówków, bo aż osiemnaście, są to leksemy zakończone na *-o*: *charaśno, chutko, czutko, czutno, kuczno, skuczno, samo, składno, slychno, smytko, szwydko, posupno, wsio, wsieniutko, wsiudy, zajedno, żalko, żarko*. Trzy przysłowki wschodniosłowiańskie zakończone na *-e*: *niecharasnie, nieuchajnie, pośle*. Kolejne cztery leksemy utworzone są według modelu wschodniosłowiańskiego i zakończone na *-om*: *biegom, bitkom, bosikom, krugom*, następane trzy przybierają zakończenia na *-em*: *krugiem, potajkiem, ze wsiem*.

Wiele wyrazów ogranicza się tylko do wschodnich obszarów kraju, lecz kilka jest poświadczonych również w Wielkopolsce czy na Kaszubach, na przykład: *chutko, ciut, troszki/troszeczki, wsio*.

Z zebranych przysłówków aż piętnaście występuje tylko na samym Mazowszu: *biegom, bitkom, bosikom, czutko, posupno, potajkiem, potajku, smytko, szwydko, na ugad, ze wsiem, wsieniutko, wsiudy, żalko, żarko*.

Czternaście przykładów znanych jest w całym wschodnim pasie kraju – są one poświadczone zarówno w gwarach mazowieckich, jak i małopolskich:

³³ Ukr. *вже, уже* ‘już’ [SUM]; ros. *уже* ‘ts’ [Dal; Ożegow]. Z psł. **juže < *ju že* [ESUM VI 22–23; Vasmer II 39, IV 151–152; Sławski I 597–598; Brückner 210].

³⁴ Ukr.: *заодне, заодно* ‘razem, wspólnie, jednocześnie’ [SUM]. Z psł. **edinъ, *edьnъ* [ESSJa 6: 11–13; ESUM IV 159; Vasmer II 9, 134–135, III 122; ESBM 1: 83; Sławski I 544].

³⁵ Ukr. *неохайно* ‘ts’ [SUM]. Z psł. **xati, xajati* ‘czyścić, opiekować się, łajać, ganić’ [ESSJa 8: 11–12; ESUM IV 239, VI 161–162; Brückner 359–360].

³⁶ Dokładny odpowiednik notowany jest w słownikach języka ukraińskiego: *do mux nip* [SUM], natomiast w SDor jest to przysłówek *do tej pory*.

³⁷ W SDor *poprzód* ‘naprzód, przedtem, wpierv’ (jako *daw.*). W języku ukraińskim: *noneped, nonepedy* ‘przedtem, najpierw, wcześniej’ [SUM]. Z psł. **perdъ* [ESUM IV 340, 340–341; Vasmer III 237; Brückner 442].

chutko, ciut, jakraz, krugom, kuczno, skuczno, kudy, pośle, samo, składno, taki, troszkiltroszczki, wsio.

W gwarach małopolskich poświadczonych jest dwanaście leksemów: *czutno, hody, krugiem, niecharasznie, nieuhajnie, pokil, poprzed/poprzódy/poprzódzi, do tych pór, słychno, słyszno, wży/uże, zajedno.*

Badania przeprowadzone na wschodnich terenach Małopolski pokazują, że z dwudziestu sześciu przysłówków o proveniencji wschodniosłowiańskiej, odnotowanych i występujących w gwarach małopolskich, znanych pokoleniu starszemu, ponad połowa, bo aż czternaście jest używanych nadal w mowie młodszych użytkowników języka wsi. Są to *ciut, czutno, jakraz, kudy, nieuhajnie, pośle, poprzed/poprzódy/poprzódzi, do tych pór, samo, składno, taki, troszkił troszczki, wsio, zajedno.* Badani respondenci nie mają świadomości, że używane przez nich przysłowki mają proveniencję wschodniosłowiańską.

Zdarza się, że ruskie formy przysłówków mają czasem charakter ekspresywny, co jest uwydatnione raczej intonacyjnie niż poprzez kontekst wyrazowy, na przykład: *kudy* ‘gdzie tam’ oraz *wsio* ‘wszystko’.

Nie wszystkie wymienione wyżej przysłowki zostały zapożyczone wprost z gwar ukraińskich czy z języka rosyjskiego. Niektóre z nich mogą być zapożyczone z ukraińskiego za pośrednictwem polskiego języka literackiego, niektóre mogą być archaizmami zachowanymi pod wpływem języka ukraińskiego. Nie zawsze da się przeprowadzić dokładne badania czy rozróżnienia. Interesującą kwestią jest przystosowywanie wyrazów ukraińskich do rodzimego systemu fonetycznego.

Ilość zebranych wyrazów pokazuje, że gwary na pograniczu kraju ulegały znacznym wpływom językowym wschodniosłowiańskim. Szczególnie mocno oddziaływały na nie gwary ukraińskie, mniej gwary białoruskie na północnym wschodzie kraju. Najmniejszy jest wpływ języka rosyjskiego, który był początkowo językiem zaborców, a jego nowsze kontakty z gwarami polskimi są świeże i krótkotrwałe.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

SKRÓTY KONWENCJONALNE

- daw. – dawny
książk. – książkowy
przestarz. – przestarzały

WYKAZ SKRÓTÓW NAZW POWIATÓW
I INNYCH OKREŚLEŃ GEOGRAFICZNYCH

Skróty geograficzne są zgodne z zasadami redakcyjnymi *Słownika gwar polskich*.

aug	– augustowski (Augustów)
bial-podl	– biański (Biała Podlaska)
białos	– białostocki (Białystok)
biel-podl	– bielski (Bielsk Podlaski)
bił	– biłgorajski (Biłgoraj)
chełmiń	– chełmiński (Chełmno)
chłm	– chełmski (Chełm)
gar	– garwoliński (Garwolin)
giż	– giżycki (Giżycko)
hrub	– hrubieszowski (Hrubieszów)
Kasz	– Kaszuby
Koc	– Kociewie
krak	– krakowski (Kraków)
kras	– krasnostawski (Krasnystaw)
kraś	– kraśnicki (Kraśnik)
kroś	– krośnieński (Krosno)
Kuj	– Kujawy
Lim	– Limanowskie
lim	– limanowski (Limanowa)
lub	– lubelski (Lublin)
lubacz	– lubaczowski (Lubaczów)
łącz	– łączycki (Łęczycza)
Maz	– Mazowsze
Mp	– Małopolska
Mr	– Mazury
myślen	– myślenicki (Myślenice)
n-miej	– nowomiejski (Nowe Miasto Lubawskie)
n-sąd	– nowosądecki (Nowy Sącz)
olsz	– olsztyński (Olsztyn)
opocz	– opoczyński (Opoczno)
os-maz	– ostrowski (Ostrów Mazowiecka)
ostroł	– ostrołęcki (Ostrołęka)
pd	– południowy

pd-wsch	– południowo-wschodni
pd-zach	– południowo-zachodni
pn	– północny
pn-wsch	– północno-wschodni
pn-zach	– północno-zachodni
Podl	– Podlasie
Pom	– Pomorze
puław	– puławski (Puławy)
pułt	– pułtuski (Pułtusk)
radz-podl	– radzyński (Radzyń Podlaski)
rzesz	– rzeszowski (Rzeszów)
siem	– siemiatycki (Siemiatycze)
suw	– suwalski (Suwałki)
świec	– świecki (Świecie)
tom-lub	– tomaszowski (Tomaszów Lubelski)
wad	– wadowicki (Wadowice)
włod	– włodawski (Włodawa)
wsch	– wschodni
wys-maz	– wysokomazowiecki (Wysokie Mazowieckie)
zach	– zachodni
zam	– zamojski (Zamość)

ŹRÓDŁA

Bar	– BARĄCZ Sadok, 1866, Bajki, fraszki, podania, przysłowia i pieśni na Rusi, Uniwersytet Columbia, Tarnopol.
BartMazur	– BARTMIŃSKI Jan, MAZUR Jan, 1978, Teksty gwarowe z Lubelszczyzny, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
CzyżAG	– CZYŻEWSKI Feliks, 1986, Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy, „Rozprawy Sławistyczne”, Lublin.
CzyżŁom	– CZYŻEWSKI Feliks, 1976, Wpływy ukraińskie w gwarze osady Łomazy powiat Biała Podlaska, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 15, s. 105–118.
CzyżWłod	– CZYŻEWSKI Feliks, 1986, Zapożyczenia ukraińskie w gwarach b. pow. włodawskiego, w: Janusz Rieger,

- Wiaczesław Werenicz, red., *Studia nad polszczyzną kresową*, t. IV, red. s. 81–101.
- K – KARŁOWICZ Jan, 1900–1911, *Słownik gwar polskich*, t. I–VI, Akademia Umiejętności, Kraków.
- Krasn – KRASNOWOLSKI Antoni, 1879, *Język ludowy polski w ziemi chełmińskiej*, w: *Album uczącej się młodzieży polskiej poświęcony J.I. Kraszewskiemu*, Lwów, s. 285–312.
- Kudz – REMBISZEWSKA Dorota Krystyna, 2007, *Słownik dialektu knyszyńskiego Czesława Kudzinowskiego*, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów, Łomża.
- LPW – LORENTZ Friedrich, HINZE Friedhelm, 1958–1983, *Pomoransches Wörterbuch*, t. I–V, Berlin.
- PBTN III – DWORAKOWSKI Stanisław, 1964, *Kultura społeczna ludu wiejskiego na Mazowszu nad Narwią*, cz. I: *Zwyczaje doroczne i gospodarskie*, *Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego*, Białystok.
- Pelc I – PELCOWA Halina, 1985, *Studia nad słownictwem gwarowym Lubelszczyzny*, cz. I: *Słownictwo pochodzenia małopolskiego*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Pelc II – PELCOWA Halina, 1994, *Mazowizmy leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Pelc III – PELCOWA Halina, 2001, *Interferencje leksykalne w gwarach Lubelszczyzny*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- PF IV 173–279 – LUBICZ Rafał [Łopaciński Hieronim], 1893, *Przyczynki do nowego słownika języka polskiego*, „*Prace Filologiczne*”, 4, s. 173–279.
- PF IV 795–904 – GŁOGER Zygmunt, 1893, *Słownik gwary ludowej w okr. Tykocińskim*, „*Prace Filologiczne*”, 4, s. 795–904.
- PF V 681–976 – ŁOPACIŃSKI Hieronim, 1899, *Przyczynki do nowego słownika języka polskiego*, „*Prace Filologiczne*”, 5, s. 681–976.
- PF VI 187–276 – PRACKI Witold, 1907, *O mowie wsi Turowa*, „*Prace Filologiczne*”, 6, s. 187–276.
- PJPAN 11 – KUCAŁA Marian, 1957, *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, „*Prace Językoznawcze Polskiej Akademii Nauk*”, Wrocław.

- PJPAN 33, 37, 41, 45, 47, 56, 59, 72 – SZYMCZAK Mieczysław, 1962, 1964, 1965, 1967, 1969, 1970, 1973, Słownik gwary Domaniówka w powiecie łączyckim, „Prace Językoznawcze Polskiej Akademii Nauk”, Wrocław.
- PKJP II 2 – ZDANCEWICZ Tadeusz, 1966, Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnami, „Prace Komisji Językoznawczej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, Poznań.
- PorJ 56 s. 74 – HORODYSKA Halina, 1956, Z gwary suwalskiej, „Poradnik Językowy”, s. 73–74.
- PorJ 63 s. 273–288 – HORODYSKA Halina, 1963, Podziały terytorialne słownictwa gwarowego z zakresu hodowli na Mazowszu, „Poradnik Językowy”, s. 273–288.
- PorJ 66 s. 70 – PILICH Jan, 1966, Przysłówek w gwarach mazowieckich, „Poradnik Językowy”, s. 70–74.
- S – SYCHTA Bernard, 1967, 1968, 1969, 1970, 1972, 1973, 1976, Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, t. I: A–G, t. II: H–L, t. III: Ł–O, t. IV: P–Ř, t. V: S–T, t. VI: U–Ž, t. VII: Suplement, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków(–Gdańsk).
- SFPS II 247–269 – ZDANCEWICZ Tadeusz, 1957, Osobliwości akcentowe w gwarze wsi Radziuszki pod Sejnami, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, 2, s. 247–269.
- SGOWM – Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur. Zeszyt próbny, t. I: A–Ć, pod red. Zofii Stamirowskiej, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987; t. II: D–G, pod red. Zofii Stamirowskiej, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991; t. III: H–K, pod red. Zofii Stamirowskiej i Henryki Perzowej, Warszawa–Kraków 1993; t. IV: L–N, pod red. Henryki Perzowej i Danuty Kołodziejczykowej, Warszawa–Kraków 2002; t. V: O–Ó, pod red. Henryki Perzowej i Danuty Kołodziejczykowej, Warszawa–Kraków 2006.
- SGP – Słownik gwar polskich, 1982–2007, oprac. przez Zakład Dialektologii Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie, t. 1 pod kier. Mieczysława Karasia, t. 2–5 pod kier. Jerzego Reichana, t. 6–7 pod kier. Joanny Okoniowej, Kraków.

- Wisła VI 851–864 – JASTRZĘBOWSKI Stanisław, 1892, Notatki etnograficzne ze wsi Krzywowola w guberni lubelskiej, „Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny”, 6, s. 851–864.
- Wisła VII 97–155 – MÁTYÁS Karol, 1893, Nasze sioło. Studium etnograficzne, „Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny”, 7, s. 97–155.

SŁOWNIKI

- Brückner – BRÜCKNER Aleksander, 1989, Słownik etymologiczny języka polskiego, wyd. V, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa.
- Dal – DAL Władimir Iwanowicz, 1903–1909, Tołkowyj słowar' żywego wielikorusskiego jazyka, t. 1–4, Sankt-Pieterburg-Moskwa.
- ESBM – CYCHUN Hiennadij Afanas'iewicz, red., 1988–2010, Etymologiczny słownik białoruskiej mowy, t. 1–13, Minsk.
- ESSJa – TRUBACZEW Oleg Nikołajewicz, red., 1974–, Etymologiczny słownik sławiańskich języków. Praslawiański leksykalny fond, t. 1–, Moskwa.
- ESUM – SAWWYCZ Ołeksandr, red., 1982–2011, Etymologiczny słownik ukrajins'koji mowy, t. 1–6, Naukowa dumka, Kyjiw.
- Hrinczenko – HRINCZENKO Borys Dmytrowycz, 1907–1909, Słowar' ukrajins'koji mowy, t. 1–4, Kyjiw.
- Ożegow – OŻEGOW Siergiej Iwanowicz, red., Szwedowa Natalja Julewna, 1992, Tołkowyj słowar' ruskogo jazyka, Moskwa.
- SBH – MACKIEWICZ Juzefa Fłaryjanauna, red., 1979–1986, Słownik białoruskich haworak paunoczna-zachodniaj Białarusi i jaje pahraniczczu u piaci tamach, t. 1–5, Nawuka i technika, Minsk.
- SDor – DOROSZEWSKI Witold, red., 1958–1968, Słownik języka polskiego, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Sławski – SŁAWSKI Franciszek, 1952–1982, Słownik etymologiczny języka polskiego, t. 1–5, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- Słpsł. – SŁAWSKI Franciszek, red., 1974–2001, Słownik prasłowiański, t. 1–8, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Wrocław.
- SUM – BIŁODID Iwan Konstantynowycz, red., 1970–1980, Słownik ukrajins'koji mowy, t. 1-11, Kyjiw, <http://corp.ulif.org.ua/dictua/> (dostęp: 30.04.2107).

- SW – KARŁOWICZ Jan, KRYŃSKI Adam, NIEDŹWIEDZKI Władysław, red., 1900–1927, Słownik języka polskiego, t. 1–8, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Vasmer – VASMER Maks, 1986–1987, Etymologiczeskij słowar' russkogo jazyka, t. 1–4, tłum. i uzup. Oleg Nikołajewicz Trubaczew, Moskwa.

BIBLIOGRAFIA

- BAL Józef, 1974, Formacje przysłówkowe z sufiksalnym *j* i *k* typu *dzisiaj, wczoraj, dzisiak, tamok* w historii i dialektach języka polskiego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- BIERNACKA Maria, 1966, Wsie drobnoszlacheckie na Mazowszu i Podlasiu, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- BORYŚ Wiesław, 2005, Słownik etymologiczny języka polskiego, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- BUCZYŃSKI Mieczysław, 1967, Wschodniosłowiańskie wpływy językowe w gwarze wsi Huszcza powiat Biała Podlaska, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne”, 22, s. 223–256.
- CHLUDZIŃSKA Jadwiga, 1964, Uwagi o przysłówkach w gwarach Warmii i Mazur, „Prace Filologiczne”, 18, z. 3, s. 133–142.
- CYRAN Władysław, 1967, Przysłówki polskie. Budowa słowotwórcza, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Łódź.
- DOBRYŹYCKI Stanisław, 1907, Przysłówki na *-o* i *-ě* od przymiotników w języku staropolskim na podstawie zabytków wieku XIV i XV, „Prace Filologiczne”, 6, z. 1, s. 56–150.
- HRABEC Stanisław, 1949, Elementy kresowe w języku niektórych pisarzy polskich XVI i XVII w., Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń.
- JODŁOWSKI Stanisław, 1949, O przysłówkach, partykułach i im pokrewnych częściach mowy, „Język Polski”, 29, s. 97–106.
- KUREK Halina, 2006, Zróżnicowanie polszczyzny wiejskiej a czynniki pozajęzykowe, w: Jerzy Sierociuk, red., Gwary dziś, t. 3: Wewnętrzne zróżnicowanie języka wsi, Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań, s. 53–57.

- LINDERTÓWNA Bronisława, Kilka uwag o archaizmach językowych spotykanych na terenie miasta Lublina, „Język Polski”, 47, s. 71–72.
- MIODUNKA Władysław, 1970, Imiesłowy przysłówkowe w dialektach języka polskiego, „Zeszyty Naukowe UJ”, 229, Prace Językoznawcze 29, s. 95–117.
- MIROWICZ Anatol, 1947, Przysłówki przy liczebnikach, zaimkach i rzeczownikach, „Język Polski”, 27, s. 166–168.
- OBREŃSKA Antonina, 1934, Studia nad sławiańskimi przysłówkami, I: Polskie *dopiero* i formacje pokrewne, Prace Komisji Językowej, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- OTRĘBSKI Jan, 1928, Polskie formacje przysłówkowe typu *wczoraj*, „Język Polski”, 14, s. 170–173.
- OTRĘBSKI Jan, Z dziejów wyrazów polskich, 16. *kiej, teraz*, „Język Polski”, 46, s. 97–99.
- SAFAREWICZ Jan, 1948, O funkcji przysłówków w języku polskim, „Język Polski”, 28, s. 47–50.
- SIEROCIUK Jerzy, 2003, Założenia metodologiczne badań języka wsi, Poznańskie Spotkania Językoznawcze, t. XI, pod red. Zdzisławy Krażyńskiej i Zygmunta Zagórskiego, Poznań, s. 139–143.
- SŁAWSKI Franciszek, 1952–1982, Słownik etymologiczny języka polskiego, t. 1–5, Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego, Kraków.
- SZOBER Stanisław, 1933, Jeszcze o przysłówkach określających rzeczowniki, „Poradnik Językowy”, s. 69–71.
- ŚMIECH Witold, 1957, O polskich przysłówkach odprzymiotnikowych na *-o*, *-e*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, 5, s. 61–76.
- ZDANCEWICZ Tadeusz, 1966, Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnami, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań.

Anna Kostecka-Sadowa

FUNKCJONOWANIE ZAPOŻYCZEŃ WSCHODNIOŚLAWIAŃSKICH
W ŚWIADOMOŚCI UŻYTKOWNIKÓW GWAR Z MAŁOPOLSKI
POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ NA PRZYKŁADZIE PRZYSŁÓWKÓW

Streszczenie

Problematyka niniejszego artykułu dotyczy wschodniosławiańskich przysłówków w gwarach polskich. Celem artykułu jest zaprezentowanie zgromadzonego materiału oraz zweryfikowanie na jego podstawie stopnia znajomości zebranych jednostek leksykalnych i ich funkcjonowania w świadomości użytkowników języka wsi. Podstawą materiałową jest *Słownik gwar polskich*

oraz jego kartoteka znajdująca się w IJP PAN w Krakowie. Dane zestawiałam z pozyskanymi w terenie materiałami współczesnymi, zebranymi metodą swobodnej rozmowy.

Ograniczyłam się do wyrazów wschodniosłowiańskich poświadczonych głównie na całym wschodnim pograniczu kraju. Zatem są to przysłowki poświadczone przede wszystkim na Mazowszu oraz w Małopolsce.

FUNCTIONING OF EAST SLAVONIC BORROWINGS
IN THE USER AWARENESS OF POLISH SOUTH-EASTERN LOCAL
DIALECTS ON THE EXAMPLE OF ADVERBS

Summary

Issues of the present article are regarding East Slavonic adverbs in Polish local dialects. Presenting gathered material and verifying the step on his base are a purpose of the paper acquaintances of lexical individuals gathered together and their functioning in the awareness of language users of the village. A Dictionary of Polish local dialects and his file being in IJP are a material base you in Cracow. I compared data with contemporary, collected materials obtained in the field with method of the free conversation.

I confined myself to East Slavonic expressions certified mainly on the entire eastern borderland of the country. And so they are these are adverbs authenticated above all in Mazovia and in Lesser Poland.